

ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОГО ШІСТДЕСЯТНИЦТВА

Об'єктом дослідження статті є визначення світоглядних основ характерних для феномену українського шістдесятництва. В статті пропонується розглядати явище українського шістдесятництва, як проект «нової суб'єктивності». Автор наголошує на важливості світоглядного вибору певного покоління для цілісності історичного процесу нації і, насамперед, на значенні покоління українських шістдесятників для процесу утвердження національної ідентичності українців. Предметом дослідження є вивчення, перш за все, філософського виміру цього покоління інтелігенції. Означений період, на думку автора, хоч і не пропонує чіткої філософської структури бачення світу чи окремих філософських систем, але водночас характеризується безумовною етико-естетичною цінністю, котра базується на певних світоглядних принципах, які й досліджуються в роботі. У статті проаналізовано загальні тенденції функціонування філософської думки в умовах ідеологічного тиску радянської влади; наведено окремі приклади здобутків та недоліків процесу філософування цього періоду; визначено альтернативний шлях, яким відбувався розвиток філософської думки. Адже філософія в Україні часто є проявом інтеграції літературно-художнього та філософського мислення.

Ключові слова: українське шістдесятництво, неомарксизм, «дух часу», радянська ідеологія, персоналістична настанова, поезія.

Постановка проблеми. Для українського шістдесятництва був характерним пошук філософських передумов для творчої та громадської діяльності, прагнення до самовияву та самоутвердження, загалом, потреба до розгортання власної екзистенції. Все це отримало свій вияв в персоналістичній настанові, що реалізовувалась через пошук аподиктичних основ особистості. Метою було розгортання особистості через творчість та утвердження власної громадянської позиції. Саме ось ця зверненість до власних витоків, пошук власних культурних та етичних основ характеризує філософську культуру українського шістдесятництва. Це все те, що «охоплює всю сукупність філософськи значущих ідей, які склались і функціонують у даній культурі» [5, с. 285]. Цей період хоч і не дає нам чіткої філософської структури бачення світу, окремих філософських систем, але в той же час характеризується безпрецедентною етико-естетичною цінністю, котра безумовно вимагає наявності певних світоглядних принципів, котрі і мають бути виявлені за допомогою філософського аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом з'являються змістовні дослідження періоду українського шістдесятництва. Виходять друком спогади та рефлексії безпосередніх учасників тих подій. Актуальність цього періоду для сучасної України змушує нас все ретельніше досліджувати його. В першу чергу, ми звернулися до напрацювань Л. Тарнашинської, визнаного фахівця щодо феномену українського шістдесятництва. В її ґрунтовній праці «Сюжет доби: дискурс шістдесятництва в українській літературі ХХ століття» дається спроба всебічного аналізу саме філософської складової українського шістдесятництва. Також ми звернулися до колективної монографії авторів з Київського національного університету ім. Т. Шевченка: «Генеza філософських студій у Київському університеті», де досліджено етапи розвитку філософського знання в одному з найвідоміших інтелектуальних осередків України. Один з представників цього осередку – Віталій Табачковський, пропонує переглянути здобутки та невдачі покоління філософів-шістдесятників з точки зору загальної перспективи розвитку філософського знання в Україні («У пошуках невтраченого часу»).

Мета статті – спираючись на ці, а також інші праці, виявити загальні тенденції, котрі змогли б охарактеризувати рівень філософської культури покоління філософів-шістдесятників та шляхи її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Як і всі гуманітарні науки, зазначає М. Попович, філософія в тоталітарному суспільстві, була перетворена на «якусь подобу богослов'я, що

спиралося на сакралізовані тексти «класиків марксизму» і створило бюрократичну мовну культуру, всередині якої діяли закони догматики та інквізиції» [5, с. 272]. Назви, якими послуговуються філософи-шістдесятники, для характеристики їхніх наукових пошуків, мають переважно суб'єктивний характер – «червоний позитивізм» (М. Попович), «червоний екзистенціалізм» (В. Табачковський), загалом «неомарксизм» (Ю. Бадзя, Л. Плюща, Ю. Литвина та ін.), через їх несхожість із західноєвропейськими аналогами, – відображають, в першу чергу, їх особисті погляди та інтереси, а не загальні тенденції та напрямки досліджень. Важливим є питання ідейного наповнення філософії того часу, інакше кажучи її «життєздатності». Для В. Табачковського цей час не можна назвати «втраченим», що він і доводить в своїй книзі «У пошуках невтраченого часу. Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників». На його думку, академічна філософія того часу, найбільш яскравими представниками якої можна назвати Павла Копніна, Володимира Шинкарука, Мирослава Поповича, Ігоря Бичка, та й самого Віталія Табачковського, намагалася на протигагу ідеологічному контролю вишукувати шпарини – «просвіти», через які могло проглянути справжнє, живе мислення без ідеологічних шор. На думку Віталія Табачковського, їм це вдавалося робити. З іншого боку, В. Лісовий зазначає: «Питання, в яких темах чи ділянках (і наскільки!) 60 – 80-і роки є «втраченими» чи «невтраченими», вирішується не шляхом загальних міркувань, а шляхом звернення до реальних здобутків – текстів, творів мистецтва тощо» [5, с. 274].

В умовах же ідеологічного тиску витворення вільної, незалежної думки було справді проблематичним. Тому головним джерелом для сміливої думки ставали інші сфери знання. Такі, як літературознавство і, частково, історія. «В українській офіційній філософській практиці не було явища, яке за суспільним резонансом можна було б порівняти з ревізійністськими працями літературознавця І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» чи історика М. Брайчевського «Возз'єднання чи приєднання?» [5, с. 275]. Філософія в свою чергу, була змушена балансувати на межі дозволеного і того, чим жила світова філософська спільнота, що абсолютно не сприяло її розвитку. Показовою є назва праці Ігоря Бичка «На філософському роздоріжжі» (К., 1962), адже все більше було спроб пошуку «автентичного марксизму». Це був своєрідний компроміс із системою та власною науковою совістю. Якраз в 1956 році вперше на російську мову було перекладено «Економічно-філософські рукописи 1844 року» Карла Маркса, які «відкрили радянським філософам по суті нового Маркса» [1, с. 260]. Але свої «прозріння» та успіхи, навіть за таких обставин, звичайно були. Саме завдяки засновнику «київської школи» Павлу Копніну, філософія розглядається вже як «знання про взаємовідношення між людиною і світом» [1, с. 265], що реалізується за допомогою усвідомленої практики. Перебуваючи в ситуації непростого вибору, «філософ тоді мав добру нагоду переживати філософію саме як моральну діяльність» [5, с. 281]. Серед визначальних рис такого філософування, В. І. Шинкарук визначав, по-перше, тяжіння до гуманізованої онтології, розгляд загальних особливостей буття крізь призму архітектоніки людського способу буття та культури, по-друге, наближення до екзистенційної антропології з виразним «персоналі стичним» ухилом і, нарешті, гуманізацію методологічного інструментарію філософування, нове прочитання діалектики, унаслідок якого остання поступово насичувалася феноменологічно-екзистенціалістським змістом [1, с. 276].

Саме в цей час, за ініціативи П. Копніна, відбулося повернення творчої спадщини викладачів Києво-Могилянської Академії XVII-XVIII ст. «Введення в науковий обіг великої кількості раніше не відомих текстів сприяло не тільки поверненню національної пам'яті, а й *відроджувало національну гідність*, оскільки відсилало до джерел української філософської культури, спонукало до усвідомлення необхідності відновити тяглість філософської традиції» [5, с. 274]. Головним завданням було, перш за все, відродження незалежного, вільного слова. Тому українське шістдесятництво починалося передусім з поезії. «В атмосфері «ув'язненої» філософської рефлексії мислити образами виявилось доступніше, ніж мислити конкретними категоріями філософського розмислу» [5, с. 277]. Ця поезія була цілісно пов'язана з тою соціально-політичною дійсністю, в якій жили її творці. Мова йде про

певний «сюжет доби». А саме явище українського шістдесятництва постає як «своєрідна модель поколіннєвого драматургічного сюжету» [5, с. 11]. Мова йде про певні «практики себе» (М. Фуко). В першу чергу, мистецькі. Недарма все починається з поетів. Адже завжди література найповніше відображає соціокультурне життя народу і нації. Шістдесятники – це покоління, котре прийшло «з рішучістю «пересотворити» світ відповідно до філософських антропологем, що базуються на ідеалах честі, совісті, людської й національної гідності, справедливості, відповідальності тощо» [5, с. 10]. Це справді, як зазначає Л. Тарнашинська, своєрідний «поріг перетворень» (М. Фуко), завдяки якому власне життя вибудовується подібно до тексту. Ось ця текстуальність власного буття і характеризує українське шістдесятництво як певну практику життя.

При відсутності потужного філософського осмислення дійсності набирала сили її художня інтерпретація. Д. Чижевський вважав, що «дати «обличчя світу» може лиш філософ-поет» [5, с. 282]. І справді, ця епоха омовлена в першу чергу поетами, адже філософи так і не змогли «про себе розповісти». Саме поети-шістдесятники «актуалізували філософське поле розмислу як поле вільного пошуку істини» [5, с. 284]. Українська поезія цього часу виступає своєрідною «філософською метамовою». Як писала Ліна Костенко: «Барикади поезії – проти бездумності». Вірш Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти людина?..» повною мірою відображає концепцію «антропоцентричного гуманізму», що був визначальним для більшості представників так званої «київської школи». Як зазначає Л. Тарнашинська: «у цих рядках інтуїтивно здійснено спектрально-екзистенційний аналіз із позиції активного персоналізму, який давав людині право найперше на самоповагу й відродження власної гідності» [5, с. 278]. Важливим є те, що «екзистенціальні поетичні прозріння Симоненка є питомо українськими» [5, с. 278], можливо й несвідомо «закоріненими в традицію української філософської культури» [5, с. 278].

Якою ж була ця філософія? Філософією «проти». Бо виявилось, що людина, котра шукає безкінечних істин – поза законом і державою. «Мова йде не тільки про відповідність академічній філософії, а й відповідність філософії як «світоглядній потребі» (М. Гайдеггер)» [2, с. 266]. Мова йде про філософію, котра «не є наука, а є, за М. Гайдеггером, мислення *par excellence*» [2, с. 133]. Л. Тарнашинська пропонує розглядати українських шістдесятників у площині поняття екзистенційної свободи, яку неможливо осмислити поза феноменологією часу.

Як зазначають Ада та Ігор Бичко, «свобода приходить у світ разом з людиною». Як і будь-яка *відкрита* ціннісна категорія – свобода – характеризується величезною кількістю різноманітних світоглядних рішень. Її не можна ні з чого вивести, в ній можна лише початково перебувати. Це якраз той першопочатковий внутрішній стан завдяки якому і стають можливі всі інші модуси буття людини. Це стан відкритості до запитів світу та готовність на них відповідати. Це ситуація онтологічної заангажованості, оскільки стан свободи передбачає завжди і відповідальність. Тому свободу зазвичай визначають, як готовність до участі в загальному бутті. Як співбуття з іншими. Свобода – це завжди індивідуалізований спосіб конституювання реальності, котрий актуалізується лише через причетність до спільного буття. Це завжди прагнення протиставити тотально-загальному буттю власну суб'єктивність і оформити змістовно таким чином світ-навколо. Головне, чим переймалася післявоєнна філософія на Заході, це «пошук нової суб'єктивності всередині буття, сприйнятого як безлике існування» [6, с. 202]. Таке буття у Левінаса і Сартра має назву *il y a*, або ж *es gibt* у М. Гайдеггера, тобто те, що саме по-собі не є буттям. А лише вказує на його наявність, відсилає до нього. Рух шістдесятників по всьому світу якраз і вирізняється ось таким прагненням до вираження сутнісної складової особистості. Цю «нову суб'єктивність» можна охарактеризувати як відповідність власній долі, слідування власній сутності на противагу безликому загальному буттю.

Та все ж було б обмеженням пояснювати явище українського шістдесятництва лише в термінах екзистенціальної філософії, «як українського відгалуження цієї найпотужнішої філософської течії ХХ ст.» (Л. Тарнашинська, О. Пахльовська, та ін.). Подібну позицію

намагалася спростувати Н. Зборовська, котра вважала, що «...шістдесятництво було передусім стихійним рухом, що не встиг виробити власного цілісного світогляду. Тому не вистачає підстав вважати літературне шістдесятництво сформованим «філософським феноменом» [5, с. 267]. Т. Гундорова теж звертає увагу на нетотожність українського шістдесятництва та західного екзистенціалізму: «для шістдесятників буття не було Ніщо» [5, с. 267]. Тому українські 60-і, справді, постають, скоріше, як «час складання раціонального персоналізму» (Т. Гундорова), а самі шістдесятники, як покоління філософії «публічної свідомості, свідомості вголос» (Л. Тарнашинська) [5, с. 267].

Тож справді, за таких соціально-політичних умов філософська думка знаходить себе в першу чергу в літературних явленнях. Як зазначає Л. Тарнашинська, «характерною рисою цього покоління стало свідоме прагнення до інтелектуальної самостійності і динамізм – прагнення до постійного пошуку, критичного перегляду і розширення основ свого філософування» [5, с. 280]. Шістдесятники були не філософами-теоретиками, а справжніми філософами-практиками. Українське шістдесятництво сутнісно визначається інтенцією розглядати і потрактовувати («переповідати») минуле з огляду їхнього бачення майбутнього. Того майбутнього, в яке вони вірили. І котре існувало лише в їхньому культурному та інтелектуальному просторі. Розповідь – це акт конституювання буття. Як зазначає В. Стус, «Україна під окупацією? – та нічого подібного! Я є вільний – і тому Україна є вільною, бо вона в мені... І тому правила гри я призначаю свої, а ті що існують... Оточуючий мене світ не варт того, аби я зрадив себе, зрікся своєї Віри, своєї гідности» [3, с. 3]. Власна ідентичність превалює над загальними обставинами. «Шукаючи смислу безпосередньо присутньої дійсності у всіх її складних переплетеннях, видобуваючи істину з глибин прихованих і спотворених смислів, українські шістдесятники власним життям і власною творчістю доводили правомірність тези М. Мамардашвілі, згідно з якою філософія – це не тільки те, що ти думаєш, а й те, що ти є» [5, с. 266].

На думку В. Вернадського, в основі філософської думки лежить «вільне шукання правди» – це саме той дискурс, що найбільше характеризує явище шістдесятництва [5, с. 267]. Мова йде про «шукання правди як справедливості, гуманізму, ідеологічної доцільності, національної та індивідуальної ідентичності» [5, с. 267]. Звідси виникає питання: чи могла тогочасна академічна філософія відповідати таким запитам? Мабуть, ні. І тому ми і відшукуємо зразки філософських конструкцій переважно в творах художньої літератури. Адже, справді, «філософія в Україні часто є проявом інтеграції літературно-художнього та філософського мислення» [5, с. 268]. Література ніби сама шукає «власну національну філософську ідентичність» [5, с. 269]. Бо лише так можна повною мірою відповісти на питання, які нам ставить час. А отже, повною мірою відповісти «духові часу». У випадку шістдесятників ми стикаємось переважно з питаннями, а не з відповідями. Але ці питання концептуальні. Тобто ті, що «виявляють дух даної нації» [5, с. 269]. Для цього покоління Україна постала світоглядною проблемою. Для них «реальний світ українських проблем був поколіннєво присутній в художній свідомості як певний «філософський текст»» [5, с. 270]. Тож як зазначає Л. Тарнашинська, «філософська культура шістдесятництва як явища у її різноманітних проявах визначала й стратегії життя його репрезентантів, спектр яких виявився достоту широким: від «тихого протистояння» (Вал. Шевчук, І. Жиленко), «світоглядного маневрування» (І. Дзюба) до викличного самоспалення (В. Стус)» [5, с. 286]. Головне, про що варто сказати, це «зусилля кожного з-поміж них «бути людиною» в постумовах антропологічної катастрофи й реанімації zdeформованої репресіями, виснажливими голодоморами та війнами свідомості, яка важко здобувалася на відродження задля перемоги в людині людського» [5, с. 286].

Висновки. Філософське знання, в умовах радянського тоталітарного режиму, перебувало в реаліях, котрі суперечать його вільному розвитку та прогресу. Філософи від науки були змушені шукати компромісів з ідеологічними настановами та живим, а значить, позбавленим кордонів, філософуванням. Подібна позиція призвела до

системного відставання загальної філософської свідомості нашої країни від розвитку світової спільноти. В подібній ситуації відбулася сублімація філософського мислення в літературну творчість. Література стала осередком, як глибини змісту, так і метафоричної форми, котра часто виступала як захист автора від небезпеки бути знищеним системою за свою невідповідність узагальненим нормам. Філософська думка змінивши форму, лишилася незмінною за своєю суттю, забезпечивши розквіт творчих сил українського шістдесятництва.

Список використаної літератури

1. Генеза філософських студій у Київському університеті. 2-ге видання. Монографія / авт. колектив: Л. В. Конверський, І. В. Бичко, І. В. Огородник та ін. – К., 2010. – 492 с.
2. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х / О. С. Забужко. – К.: Факт, 2001. – 340 с.
3. Стус В. Золотокоса красуня: Вірші / Василь Стус. Упоряд. Д. Стус. – К.: Слово і час, 1992. – 48 с.
4. Табачковський В. У пошуках невтраченого часу: (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників) / Віталій Табачковський. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 300 с.
5. Тарнашинська Л. Сюжет Доби: дискурс шістдесятництва в українській літературі ХХ століття / Л. Тарнашинська. – К.: Академперіодика, 2013. – 678 с., 4 с. іл.
6. Ямпольская А. Эмманюэль Левинас. Философия и биография / Анна Ямпольская. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – 376 с.

Одержано редакцією   09.07.2014
 Прийнято до публікації   21.08.2014

Аннотация. Литвин Я. Н. Философское измерение украинского шестидесятничества.

Объектом исследования статьи является определение мировоззренческих основ, характерных для феномена украинского шестидесятничества. В статье предлагается рассматривать явление украинского шестидесятничества как проект «новой субъективности». Автор подчеркивает важность мировоззренческого выбора определенного поколения для целостности исторического процесса нации и, прежде всего, важность поколения украинских шестидесятников для процесса утверждения национальной идентичности украинцев. Предметом исследования является изучение философского измерения этого поколения интеллигенции. Рассматриваемый период, по мнению автора, хоть и не предлагает четкой философской структуры видения мира или отдельных философских систем, но в то же время характеризуется безусловной этико-эстетической ценностью, которая базируется на определенных мировоззренческих принципах, которые и исследуются в работе. В статье проанализированы общие тенденции функционирования философской мысли в условиях идеологического давления советской власти. Приведены отдельные примеры достижений и недостатков процесса философствования этого периода. Определен альтернативный путь, которым шло развитие философской мысли. Ведь философия в Украине часто является проявлением интеграции литературно-художественного и философского мышления.

Ключевые слова: украинские шестидесятники, неомарксизм, «дух времени», советская идеология, персоналистическая установка, поэзия.

Summary. Lytvyn Ya. M. The philosophical dimension of Ukrainian sixties. The object of the research paper is to determine the philosophical foundations specific to phenomenon of Ukrainian sixties. The paper proposes to examine the phenomenon of Ukrainian sixties as a project of «new subjectivity». The author stressed the importance of selecting a particular ideological generation to the integrity of the historical process of the nation, and first of all, the meaning of generation of the Ukrainian sixties approval process for national identity. The object is to study the philosophical dimension of this generation of intellectuals. The period of 60th doesn't propose any clear philosophical structure of the worldview or some philosophical systems, but in the same time it has an absolute ethic and aesthetics value which is based on some principles. The paper analyzes the general trends of the functioning of philosophical thought in terms of ideological pressure of the Soviet authorities. The author shows some examples of the achievements and shortcomings of the process of philosophizing of that period. The alternative path that evolved philosophy is defined in the article. The author stressed that the philosophy in Ukraine is often a manifestation of the integration of literary, artistic and philosophical thinking.

Key words: Ukrainian sixties, neo-Marxism, «Zeitgeist», Soviet ideology, personalistic orientation, poetry.